

zverski svirepa, kao Bugarska; ali ne treba zaboraviti da i trpeljivoj velikodušnosti ima kraja"; dok Bugari "iščezavahu pod teškim ropskim pokrivačem zaborava, dotle se Srbi stalno jače ili slabije dizaše za oslobođenje" (Radosavljević, 1925); dok je bugarska vladavina u Makedoniji bila "u punom jeku bugarskog varvarstva, dotle je srpska bila u punom naponu srpske kulture" (Đorđević, 1929); dok su Srbe vodila "duboka osećanja i razum", Bugari "manje čvrsti i manje osetljivi, pod uticajem stranih interesa i intriga" skretali su sa tog puta (Jovanović, 1936).

Iako mnogo ređe nego Bugari, i Albanci su početkom veka bili reper za (ne)uporedivost. Tako se pisalo da se sa Kosova iseljava "proizvodni stalež, seljak, vredni Srbin, a njegovo mesto zauzima neproizvodni stalež, neradnik, zlikovac Arnautin, koji malo radi a više krade ono što je drugi privredio" (Ivanić, 1903); da se sa Kosova iseljava "najviše 'raja' koja je u jedno i najvredniji radenik a njena mesta zauzimaju Arnauti koji se radije prihvataju puške te 'oru drumove' nego rala da njime zaparaju plodnu njivu" (Nušić, 1903); da za razliku od Srba koji imaju "divnu narodnu epopeju" pa pevaju i o Skenderbegu, "sami Arnauti potpuno su zaboravili toga svoga jedinoga velikog čoveka"; dok Srbi pevaju o Skadru, Albanci ne znaju ni jednu pesmu, dok su Srbi stvarali dve države, Albanci nisu ni jednu, dok je Srbima vera preča od života "sasvim drukčije ponašao se arnautski narod", dok je većina Albanaca prešla u islam, srpski narod je ostao veran pravoslavlju, dok "Srbin ne napušta lako očinsku zemlju" dotle "arnautsko besnilo za iseljavanje, koje već traje toliko hiljada godina, učinilo je da su se oni rastrkali po celom Balkanskom Poluostrvu" (Đorđević, 1913). Albanci su služili kao reper za (ne)uporedivost ne samo sa srpskim, već i sa jugoslovenskim nacionalnim "karakterom", pa jugoslovenska plahovitost "nije ipak isto što i arnautska divljina i krvoločnost" (Dvorniković, 1939).

Zanimljivo je primetiti da su Hrvati postali uobičajeni reper za (ne)uporedivost tek od stvaranja jugoslovenske države. U predjugoslovenskom vremenu više je bio izuzetak nego pravilo navod: "žalosne sudbine jednoga naroda biti večito sluga i igračka u tuđim rukama! Može li tu biti govora o narodnom ponosu? I šta može ta raja u borbi s narodom, kod koga je pojam Srbin identičan sa pojmom junak, gde pored sve demokracije vlada neko plemićko osećanje i ponos". "Razlika" se uočavala i u odnosu prema stranim uticajima. "Dok Srbi odbijaju tuđince (često puta i domaće ljude), jer smatraju osobitom čašću – biti Srbin, dotle Hrvati primaju svakog raširenih ruku; dok tuđinci postaju kod nas već u drugom kolenu ne samo imenom, nego i kulturom Srbi, kod Hrvata neće čak ni jezika da promene". "Razlika" je bila i u "otpornoj sili Srpstva i Hrvatstva" pa je "upravo radi te otporne snage, radi osobene srpske kulture i srpskog opiranja protiv tuđinskih uticaja" u Evropi postojalo srpsko pitanje "a hrvatsko ne postoji", Hrvati su "tuđinska avangarda", a Srbi predstavnici principa "Balkan balkanskim narodima" (Stojanović, 1902). U već stvorenoj državi pisalo se da je srpska ideja označavala tokom 19. veka "buntovne ljude sa divljom ljubavlju prema slobodi i nezavisnosti, a hrvatska misao onoga doba imala je kao temelj svoj podaničku vernost prema habzburškom domu" (Ivić, 1922); da "nasuprot našoj kulturi, koja nosi pečat epski, herojski, istorijski, njihova je svakodnevna, kompromisna, sačinjena iz folklor a i tekovina međunarodne materijalne kulture" (Drašković, 1940); da je velika razlika između veličine fundamenta na kojem počiva srpska narodna prošlost i tame "koja za isto vreme obiluje hrvatsko poreklo" (Psunjski, 1944); da su Srbi narod guslarski, a Hrvati narod tamburaški; "dok su Srbi izgrađivali svoje slavne epove, Hrvati su izgrađivali poskočice"; Hrvati su bili "nacionalno isključivi, a Srbi i odveć bogati svojom tradicijom velike države i carstva"; Srbi su "bili i dvostruko veći i stostruko slavniji"; "Hrvati su se ozbiljno plašili srpske ratničke rase"; svoju "istorijsku megalomaniju Hrvati su već prvih dana doneli u naš epski i vojnički Beograd"; "pitanje pravne svesti kod Hrvata ostalo je zagonetnim na svagda za Srbe državotvorce i prevashodno velike vojnike"; "nikad mi Srbi ne bismo mogli zamisliti u svojoj sredini i na čelu svojih vlada, ovakve političare" kakav je bio Stjepan Radić; Srbi su "korupciju mogli naučiti samo od svojih novih sugrađana" jer Srbija je "bila svuda poznata sa svojih urednih finansija"; "Srbi su toliko uvereni da niko nije ravan njihovom narodnom moralu pravoslavnom, ni njihovom viteštvu izgrađenom na narodnim eposima, da su verovali, možda i malo romantično, da nije lako napraviti Srbina veštački ni od Hrvata, ni od Slovenca, ni od Bugarina", "baš je najmanje smatrano mogućim napraviti Srbina od Hrvata" (Dučić, 1942).

Za razliku od drugih autora, Dučić je karakterističan i po tome što je u poređenju Srba i Hrvata često koristio simboličku ravan, poredeći Beograd i Zagreb, odnosno Pašića i Radića. Po njemu, Zagreb je u Štrosmajerovo doba, "bio tek jednospratna palanka"; za Hrvate je bilo "vrlo bolno što su Zagreb i Ljubljana centralističkim Ustavom bili ostavljeni kao dve provincijske varoši, ili kao što Srbijanci kažu, palanke"; "Zagreb je uopšte jedan neistorijski grad" koji se "prvi put spominje u istoriji" u 11. veku, dok "naš slavni Beograd je poznat od 4. veka pre Hrista kao istorijski grad prvoga reda". Pisao je o "većitoj nabusitosti Zagreba prema većitoj pribranosti dotadašnjeg Beograda" zaključujući da je "u pogledu psihičkom, Zagreb je bio i ostao za Beograd dalek kao Kamčatka". Možda je u personifikaciji Srba i Hrvata kroz Pašića i Radića, Dučić najbliže izrazio svoje viđenje "razlike" između dva naroda. Beležio je da je "mudro ćutanje Pašićevo, napravilo je, preterujući, među Srbima odvratnost prema 'sjajnim govornicima'", da se Radić Pašića "bojao bez razloga, a Radića je potcenjivao Pašić bez organičenja", da je "borba Pašića i Radića bila je bar načelna: jedan je bio Srbin sa njegovom vojničkom psihom borca, a drugi Hrvat sa njegovom psihom raspopa i hrvatskog velikog beležnika. Jedan je možda verovao u nemogućno, a drugi nije verovao ni u što" (Dučić, 1942).

"RASNA SVOJSTVA".

Nasuprot obilju navođenih nacionalnih "karakternih" osobina, srpski intelektualci su sasvim retko, može se reći u zanemarljivom broju, uglavnom usput, pisali o fizičkim "svojstvima" nacije, bazirajući svoja zapažanja isključivo na ličnom utisku stvaranom na proputovanjima kroz određene krajeve. Zato su retko vršili uopštavanja i svoje zaključke primenjivali na naciju u celini. Upravo takav slučaj može se naći kod autora koji se bavio psihofizičkim osobinama, pa je pisao da kod Srba